

Валерій МАЧУСЬКИЙ,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії діяльності позашкільних закладів
Інституту проблем виховання НАПН України

Анна КОРНІЄНКО,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії діяльності позашкільних закладів
Інституту проблем виховання НАПН України.

СТАН ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ПЕДАГОГІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ

У статті визначено стан підготовленості педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів до формування соціальної компетентності у вихованців.

Ключові слова: виховання, навчання, особистість, соціальна компетентність особистості, позашкільний навчальний заклад.

В статті определено состояние подготовленности педагогических работников внешкольных учебных заведений к формированию социальной компетентности у воспитанников.

Ключевые слова: воспитание, обучение, личность, социальная компетентность личности, внешкольное учебное заведение.

The state of preparedness of pedagogical workers of out-of-school educational establishments is certain to forming of social competence for pupils.

Key words: education, educating, personality, social competence of personality, out-of-school educational establishment.

Враховуючи те, що сьогодні одним із перспективних підходів у педагогічній науці виступає компетентнісний підхід, який являє собою такий зміст освіти, котрий не зводиться до знаннево-орієнтаційного компонента, а передбачає оволодіння досвідом вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, постало питання про підвищення ролі позашкільної освіти у процесах виховання, соціалізації дітей та учнівської молоді, формування соціальної компетентності учнів.

Метою нашої статті є визначення стану підготовленості педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів до формування соціальної компетентності у вихованців таких закладів.

Різні аспекти проблеми компетентності привертали увагу багатьох дослідників. Ученими досліджувалися: модель соціальної компетенції (В.Слот, Х.Спаярд); структура та зміст соціальної зрілості (О.Михайлов, В.Радул); професійна та комунікативна компетентності (І.Бех, С.Демченко, М.Елькін, С.Козак, А.Онкович та ін); соціально-психологічна компетентність (Л.Лепіхова); життєва компетентність (І.Ермаков, Л.Сохань, І.Яшук та ін.); соціальна ком-

петентність дошкільників та молодших школярів (М.Гончарова-Горянська, О.Кононко та ін.); структура соціальної компетентності (В.Масленнікова).

Особливостями, притаманними тільки позашкільній освіті, визнаються завдання і зміст організаційно-методичної діяльності позашкільних навчальних закладів у регіоні і безпосередньо цієї діяльності в самому колективі. Сьогодні навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах передбачає охоплення таких галузей знань і практичної діяльності, які виходять за межі уроку, підручника, навчального плану. А це, у свою чергу, підвищує вимоги до педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів. У статті 21 Закону України "Про позашкільну освіту" зазначено, що педагогічним працівником цих закладів повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи [4, с.6-8].

Саме в методиці роботи позашкільних навчальних закладів вбачаються орієнтири до формування соціальної компетентності молоді. Для реалізації положень концепції та завдань закону "Про позашкільну освіту" у позашкільних закладах здійснюється систематична робота щодо виховання у дітей та юнацтва соціальної компетентності, активної громадської позиції, розвитку соціальної активності через різні форми дитячого самоврядування.

Однією з особливостей позашкільного виховного процесу є не просто відтворення засвоєного, а розвиток набутого досвіду, його доповнення та вдосконалення. У цьому полягає закон творчої поведінки і особливість методики педагогічного процесу. Ще однією особливістю діяльності позашкільних закладів є швидке реагування на зміни в суспільстві, на потреби й інтереси підлітків, створення умов для апробації найновітніших педагогічних систем формування, гармонізації позашкільних контактів і взаємин.

В умовах національного і духовного відродження роль позашкільних навчальних закладів освіти як центрів соціалізації особистості, діяльність яких зорієнтована на створення умов щодо вибору дітьми і молоддю життєвих цінностей, духовного, інтелектуального, фізичного розвитку та професійної орієнтації

значно зростає. Позашкільна виховна робота - це спеціально організована педагогічна діяльність, яка має яскраво виражену власну специфіку впливу, що дає їй певні переваги перед іншими засобами формування, вона зумовлена об'єктивно існуючою різноманітністю дітей, підлітків і молоді, їх індивідуальностями, здібностями, схильностями.

Система змісту позашкільної освіти орієнтована на вільний вибір особистістю видів і форм діяльності, формування її особистих уявлень про соціокультурне і соціоприродне середовище, розвиток пізнавальної мотивації і творчих якостей. Вони стають осередками духовного збагачення, сприяють адаптації учнів до ринкових відносин; оволодінню сучасними технологіями; спілкуванню учнів і педагогів у сфері культури, що формують і розвивають особистість.

Роль і значення позашкільної роботи у розвитку особистості посилюються тим, що вона сприяє вихованню не лише духовності і моральності, задоволенню різнобічних інтересів, а й стимулює розвиток творчої обдарованості й індивідуальності, залучає дитину до загальнолюдської культури. У практиці формування соціальної компетентності підлітків доречно відмовитися від принципу примусового залучення учнів до тих виховних заходів, які їх не приваблюють. Замість проведення подібних виховних заходів варто подбати про створення таких умов, за яких кожен учень мав би можливість прилучитися до знань, що максимально відповідають його інтересам, запитам [5, с.10].

Нині все частіше сукупність освітніх програм, які реалізуються у навчальному закладі, називають його головною характеристикою, що відповідає на питання наскільки різноманітний, широкий спектр освітніх послуг пропонує заклад, як він задовольняє запити дітей і їх батьків.

Подальше викладення матеріалу побудовано на матеріалах та результатах констатувального етапу дослідження, а також на узагальненнях та висновках, зроблених авторами на основі власних педагогічних спостережень протягом багатьох років практичної діяльності в позашкільних навчальних закладах.

Із метою з'ясування стану підготовленості педагогів позашкільних навчальних закладів до формування соціальної компетентності в учнів та подальшого вдосконалення цього процесу нами було організовано експериментальне дослідження.

На початку означеного дослідження нами було розроблено такі основні етапи:

1 етап - визначення сутності проблеми і напрямків її розв'язання;

2 етап - визначення стану підготовленості педагогів позашкільних навчальних закладів до формування соціальної компетентності в учнів виходячи з існуючої практики роботи у позашкільних навчальних закладах;

3 етап - визначення ефективності змісту та педагогічних умов формування соціальної компетентності у позашкільних навчальних закладах;

4 етап - апробація результатів дослідження у масовій практиці.

На основі вищевикладеного матеріалу нами було проведено констатувальний етап експерименту, що проходив у декілька прийомів:

- аналіз навчальних програм гуртків позашкільних навчальних закладів з метою вивчення впливу їх змісту на формування соціальної компетентності та ознайомлення з напрямком роботи кожного керівника гуртка;

- ознайомлення зі змістом річних навчально-виховних планів закладів для вивчення тематики семінарів, встановлення напрямку роботи експериментальних позашкільних закладів, визначення мети і завдань експериментального дослідження;

- відвідування запланованих семінарів та свят, що проводилися в експериментальних закладах, розробка напрямків формування соціальної компетентності та методичного забезпечення цього процесу;

- відвідування відкритих занять гуртків з метою ознайомлення з формами та методами навчання;

- проведення анкетування, опитування;

- забезпечення педагогів методичними розробками;

- контрольні зрізи;

- аналіз одержаних результатів, формулювання висновків.

Подальше дослідження з метою з'ясування аналізу стану програмного забезпечення у позашкільних закладах дає можливість виділити декілька суттєвих проблем у цьому питанні:

По-перше, нема чіткого розуміння сутності типових і відмінних характеристик різних програм, їх типології і науково обґрунтованих підходів до розробки програм у позашкільній освіті. У практиці існує велика кількість програм різного змісту, а негативним є те, що в багатьох регіонах і окремих закладах існують свої підходи до програмування, що не завжди характеризуються якісно високим рівнем.

По-друге, програма - показник професійної майстерності педагога. Чим вищий професійний рівень, тим більш якісною і багатоплановою повинна бути програма. Але специфікою позашкільної освіти є те, що програми розробляють спеціалісти усіх сфер життєдіяльності людини. Звідси - різний ступінь готовності педагога до розробки програм, розуміння програми як документа.

По-третє, педагоги-практики не володіють на достатньому рівні прийомами теоретичного аналізу, оцінки, структурування, подачі інформації. Чому? Перш за все тому, що раніше їх практична діяльність цього не вимагала. Включаючись у процес програмування, педагог стає учасником експериментальної діяльності.

Четверта, але, на наш погляд, одна з найважливіших проблем - невміння педагогом правильно визначити цілі. Ціль - категорія, проти значущості якої не заперечує жоден педагог, але чіткого розуміння цілей, а тим більше постійної регуляції своєї діяльності відповідно до цілі у багатьох педагогів не відбувається. Педагогу важко визначити ціль, а ще важче - її дотримуватися.

Особливі труднощі викликає особистісно зорієнтована ціль. Педагоги достатньо уваги приділяють змісту, формі, менше - мотивації, хоча не завжди розуміють навіщо це потрібно робити. У більшості програм не відображується принцип різнорівневості, не фіксується кінцевий результат, педагогічний інструментарій, який дає змогу транслювати і тиражувати програму.

Як позитив відзначимо, що позашкільна освіта не має освітніх стандартів порівняно з процесом навчання у школі. Основним принципом відбору змісту позашкільної освіти є інтерес дітей. Цінності, цілі, завдання, форми і методи позашкільної освіти дітей існують у вільному просторі освітніх галузей, видів і типів діяльності.

Соціальна значимість педагогічних програм позашкільної освіти забезпечується комплексом цілей

розвитку особистості, серед яких можна виділити: розвиток загальної культури; пізнавальний розвиток; творчий розвиток; соціальний розвиток; фізичний розвиток; психічний розвиток.

Реалізація вищезазначених цілей забезпечується їх направленістю на практичну діяльність дитини, оскільки більшість програм позашкільної освіти практико-орієнтовані. Їх ціллю є стимулювання і розвиток потенціалу особистості, включення її в систему соціальних комунікацій через навчання, суспільно корисну працю і дозвілля.

Проектування педагогічних програм у позашкільній освіті обумовлено такими принципами, як масовість, особистісна зорієнтованість, доступність, креативність, єдність навчання, формування і розвитку.

Подальше дослідження та аналіз педагогічної документації (робочих планів та програм, навчальних планів позашкільного навчального закладу) дало можливість зробити наступний висновок: навчальні плани відзначалися переобтяженням кількості годин практичного матеріалу, у тематичних планах недостатньо годин відведено на семінарські заняття, походи, екскурсії, під час яких, одночасно з вивченням практичного аспекту народного мистецтва, можна було б вивчати його історичний аспект.

Для об'єктивності висновків було додатково проаналізовано ряд занять, що проводилися в експериментальних позашкільних навчальних закладах. Відвідані заняття не завжди характеризувалися раціональною структурою та відповідними методами і прийомами проведення, тому постало питання розробки методики формування соціальної компетентності підлітків у позашкільних навчальних закладах.

Відповідно до виявлених проблем у вихованні соціальної компетентності, ми припустили, що ефективність формування соціальної компетентності підлітків у позашкільних навчальних закладах ефективно здійснюватиметься за умов використання у навчально-виховній роботі гуртків:

- спрямування змісту практичної діяльності підлітків на розширення їхніх уявлень про закони культури спілкування між людьми;

- поєднання у навчально-виховному процесі традиційних та інноваційних форм, методів і засобів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний із формуванням соціальної компетентності підлітків.

Подальше вивчення стану проблеми в практиці роботи позашкільних навчальних закладів, виявлення ролі педагогів у формуванні соціальної компетентності проводилося за допомогою розробленої нами анкети, яка складалася з ряду запитань: чи потребує оптимізації зміст навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах; розуміння поняття соціальної компетентності; оцінка рівня сформованості соціальної компетентності у вихованців; використання виховних технологій з метою формування здатності до співпраці, моральних цінностей, знань про соціальне життя; визначення факторів впливу на рівень сформованості соціальної компетентності; перспективні плани розвитку системи позашкільної освіти; перспективи розвитку способів віддачі мережі позашкільних навчальних закладів.

Усього нами було опитано 97 педагогів позашкільних навчальних закладів різних типів міст Севастополя та Києва.

Аналіз результатів анкетування дозволив виявити протиставлення між згодою педагогів у необхідності формування соціальної компетентності у вихо-

ванців і несформованістю здібностей педагогів до цієї діяльності. Тільки 53% опитуваних дали вірну, але неповну відповідь щодо розуміння поняття соціальної компетентності: "соціальна компетентність - це здатність ефективно діяти у соціумі; ...соціальна компетентність забезпечує розвиток культурних, естетичних, трудових досягнень вихованців; ...готовність дитини до життя в соціумі; ...можливість реалізації себе в соціумі".

70% респондентів показали достатній і високий рівень оцінки вихованців, але у відповідях демонстрували низький рівень володіння виховними технологіями. Для формування здатності співпраці 32% опитаних використовують лекції, індивідуальні заняття, 23% - семінари, благодійні акції, 20% - взагалі не відповідали на запитання, і тільки 25% розкрили свій досвід роботи, який сприяє підвищенню рівня здатності до співпраці: "робота в парах, групова робота, спільна діяльність, участь у проєктах, конкурсах, тренінгах, міжнародних програмах".

Крім того слід зазначити, що на практиці недостатнім є вплив керівників гуртків на формування моральних цінностей, знань про соціальне життя дитини. Основою даного висновку є аналіз відповідей на запитання "Якими виховними технологіями Ви формуєте моральні цінності, знання про соціальне життя?". Встановлено, що дані задачі у позашкільних навчальних закладах ставляться рідко, у більшості керівників гуртків (62%) немає ефективних технологій для формування цих якостей. Більшість педагогів пріоритетною у вихованні соціальної компетентності вважає родину.

Нам також було цікаво з'ясувати, у чому педагоги вбачають причини ускладнень діяльності у позашкільних закладах. Аналіз відповідей засвідчив: основна причина труднощів у роботі з розвитку соціальної компетентності - відсутність методичних рекомендацій, посібників (66,3%). Серед труднощів було названо і причини іншого характеру: нерозуміння важливості даної проблеми саме в діяльності позашкільних закладів, небажання педагогів ускладнювати собі життя, зайве навантаження до тем, які вивчаються.

Висновок. Отже, зважаючи на викладене вище, існує потреба у просвітництві педагогічного колективу позашкільних навчальних закладів; посиленні співпраці педагогів та батьків у вихованні в дітей соціальної компетентності; підвищенні наукового рівня методичного забезпечення педагогічного процесу формування соціальної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Комунікативна компетентність педагога в оптимізації виховного процесу / І.Д.Бех // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. - К., 2005. - Вип. 8. - Кн. 1. - С. 6-11.
2. Бех І.Д. Професійно-особистісна компетентність педагога у контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти / І.Д.Бех; Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського // Наукові записки. - Вінниця, 2002. - Вип. 6. - Ч. 1. - С. 13-19. - (Серія "Педагогіка і психологія").
3. Бех І.Д. Це не просто професія, а життєвий шлях / І.Д.Бех // Педагогічна газета. - 1999. - №8. - С. 1.
4. Закон України "Про позашкільну освіту" // Освіта України. - 2000. - №31. - С. 6-8.
5. Ковбасенко Л.І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: метод. посіб. / Л.І.Ковбасенко. - К., 2000. - 53с.